५४ घुणाक्षरन्यायः घुणः कीटभेदः तेन यदृष्टं वंशस्य खोदने कृते ततो रेखासन्निवेशभेदेन दैवाद् यथाऽक्षराकारनिष्पत्तिः एवमन्यार्थप्रवृत्तस्य दैवादन्यार्थस्य यत्र निष्पत्तिर्विवक्ष्यते तत्रास्य प्रवृत्तिः ।

५५ चतुर्वेदिन्यायः यथा गोहिरण्यादिरूपं बहुधनं चतुर्वेदविदे मया देयमिति कस्यचित् दातुर्वचनं श्रुत्वा कश्चित् मूढः वेदाश्चत्वार इत्यहं जाने मह्यमिदं सर्वं धनं देयमिति वदन् तद्धनं न लभते प्रत्युत उपहसनीयश्च भवति एवं सच्चिदानन्दरूपं प्रत्यगभिन्नं ब्रह्मेति शब्दमात्राभिज्ञस्तदर्थशाब्दबोधमात्रशाली वा यस्तत्त्ववित्त्वाभिमानेन तत्त्ववित्तां गतिं वाञ्छति स न तां प्राप्नोति प्रत्युत उपहासश्च भवति । तथा च वेदसङ्ख्यामात्रज्ञाने तद्विभेदस्वरूपार्थयोरज्ञाने यथा तदभिज्ञयोर्व्यवस्थानपूजामानाद्याभः तथा सच्चिदानन्दादिशब्दमात्रज्ञाने तदर्थस्य साक्षात्कारामावे न ब्रह्मभावापत्तिस्तथा च तत्त्वप्राप्तिरित्येवं यत्र विवक्ष्यते तत्रास्य प्रवृत्तिः ।

५६ चालनीयन्यायः चालनीभ्रामणे तत्स्थतण्डुलानां स्वच्छिद्रद्वारा सर्वेषां यथा पतनम् । एवं कश्चित्स्थितवस्तूनां सर्वेषां स्वस्वादिबहिर्भावो यत्र सम्भाव्यते तत्रास्य प्रवृत्तिः । यथा व्यापकतावच्छेदे साध्यप्रतियोगिकाभावप्रमेये महानसीयवह्न्यधिकरणे पर्वतीयवह्न्यभावस्य एवं पर्वतीयवह्न्यधिकरणे महानसीयवह्न्यभावस्य च सत्त्वेन वह्निप्रतियोगिकाभावस्य तत्तदधिकरणे सत्त्वात् सर्वेषां वह्नीनां व्यापकतावच्छेदबहिर्भावः ।

५७ चौरापराधेन माण्डव्यदण्डन्यायः चौरस्यापराधेन यथा माण्डव्यस्य शूलारोपणं पुराणप्रसिद्धम् । एवमेकस्यापराधेनान्यस्य दोषारोपणं यत्र विवक्ष्यते तत्रास्य प्रवृत्तिः ।

५८ जलतम्बिकान्यायः यथा पङ्कलिप्ता तुम्बिका नद्यादौ निमज्जति पङ्कलेपापगमे च उन्मज्जति तद्गतिप्रतिरोधकविरहादेवं जीवः देहादिसम्बन्धहेतुमलादौ लीने सति चालोकाकाशे स्वयमेव गत्वा तिष्ठति तादृशएव तस्य मोक्ष इति दिगम्बरमते स्थितम् ।

५९ जलानयनन्यायः यथा जलमानीयतामित्युक्ते अनुक्तमपि तत्रानयनं नान्तरीयकतया प्रतिभाति एवमेकस्योक्तौ तदाधारादेरनुक्तस्यापि अन्यस्य यत्र प्रतीतिस्तत्रास्य प्रवृत्तिः ।

६० तण्डुलभक्षणन्यायः यथा चौरस्य तण्डुलभक्षणरूपदिव्ये शीघ्रमेव लोहितादिनिष्ठीवनं दृश्यते "लोहितं दृश्यते यस्य मुखे हस्तश्च शीर्यते । गात्रं च कम्पते यस्य तमशुद्धं विनिर्दिशेत्" पितामहेन तस्य सद्योऽनिष्टस्योक्तेस्तथा यत्र सद्योऽनिष्टसम्भवस्तत्रास्य प्रवृत्तिः ।

६१ तप्तपरशुग्रहणन्यायः सत्याभिसन्धस्य मोक्षो मिथ्याभिसन्धस्य बन्ध इति विवक्षायामस्य न्यायस्य प्रवृत्तिः । तप्तपरशुग्रहणञ्च दिव्यभेदः । तथा हि चोरत्वसन्देहे निर्णयार्थं तादृशसन्देहविषयं पुरुषमुद्दिश्य पञ्चाशत्पलसम्मितमस्त्रिरहितमष्टाङ्गुलायामं लोहपरशुमग्नौ प्रक्षिप्याग्निवर्णं कृत्वा अष्टपलदधिपूर्णाञ्जलिरतयोः शोध्यस्य हस्तयोर्विधिना प्राङ्विपाको निःक्षिपेत् स चेदनृतवादी नाहं चौर इति तदा तादृशपरशुग्रहणे दह्यते यस्तु नाहं चौर इति सत्यवादी स तादृशपरशुग्रहणेऽपि न दह्यते तत्र दाहाभावप्रयोजकं नाहं चौर इति विषयस्य सत्यत्वं दाहप्रयोजकं तु तद्विषयस्यानृतत्वम् । तथा शुद्धौ प्रयोजकमहं ब्रह्मेति वाक्यविषयस्य सत्यत्वं बन्धप्रयोजकं तु नाहं ब्रह्मेति वाक्यविषयस्यानृतत्वम् । अयमेव न्यायः छा० उ० श्रुत्या प्रतिपादितो यथा "तद्यथा पुरुषं सोम्योत हस्तगृहीतमानयत्यपहार्षीत् स्तेयमकार्षीत् परशुमग्नौ तपतेति स यदि तस्य कर्त्ता भवति तत एवानृतमात्मानं कुरुते गोऽनृताभिसन्धोऽनृतेनात्मानमन्तर्धाय परशुं तप्तं प्रतिगृह्णाति स दह्यतेऽथ हन्यते अथ यदि तस्याकर्त्ता भवति ततएव सत्यमात्मानं कुरुते सत्याभिसन्धः सत्येनात्मानमन्तर्धाय परशुं तप्तं प्रतिगृह्णाति स न दह्यतेऽथ मुच्यते स यथा तत्र नादह्यतैतदात्म्यमिदं सर्वं स आत्मा तत्त्वमसि श्वेतकेतो" इति ।

६२ तप्तमाषकोद्धरणन्यायः तप्तपरशुग्रहणन्यायविषयेऽस्य प्रवृत्तिः तप्तमाषकग्रहणमपि दिव्यभेदः । तत्रापि अतितप्तत्वादितः सौवर्णमाषकोद्धरणे शोध्यस्य करे स्फोटाद्यभावे शुद्धिः अन्यथा अशुद्धिः ।

६३ तुष्यतु दुर्जन इति न्यायः यत्र प्रतिवाद्युक्तपक्षं दुष्टमपि वादिना प्रौढिवादेन अङ्गीकृत्यापि दूषणान्तरस्य दानं तत्रास्य प्रवृत्तिः ।

६४ तृणजलौकान्यायः यथा जलौका तृणान्तरमवलम्ब्यैव पूर्वमाश्रितं तृणं त्यजति तथा जीवः स्वाविद्याकामकर्मवासनादिभिर्देहान्तरसत्त्वाद्यैव पूर्वं देहं त्यजतीति विवक्षायामस्य प्रवृत्तिः ।

६५ तृणारणिमणिन्यायः तार्णवह्निं प्रति तृणस्य, आरणेय